

ROLA I FUNKCJE KREDYTU W KSZTAŁTOWANIU BAZY MATERIALNO-WYTWÓRCZEJ ROLNICTWA

Małgorzata Duczkowska-Piasecka

Katedra Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej SGPiS

Teza o wzrastającej roli kredytu w rolnictwie nie jest tezą nową. W miarę jak zmieniają się warunki wytwarzania, w miarę postępującego wzrostu kapitałochłonności produkcji w rolnictwie kredyt staje się niezbędnym źródłem alimentowania tego działu gospodarki narodowej. Kredytowi bowiem przypada funkcja finansowania przedsięwzięć produkcyjno-inwestycyjnych podejmowanych zarówno w rolnictwie indywidualnym jak i uspołecznionym. Dalszy rozwój rolnictwa wymagać będzie coraz większych nakładów, w tym i dostępu do środków finansowych pochodzących z zewnątrz gospodarstwa rolnego, jakimi są pożyczki bankowe. I choć kredyt sam z siebie nie jest wyłącznym instrumentem wywołującym decyzje produkcyjno-inwestycyjne, lecz raczej determinuje skalę podjętych przedsięwzięć, bankowi udzielającemu kredyty przypada aktywna rola w realizacji (przez kredyt) celów polityki rolnej, w kształtowaniu podstawowych przemian i procesów zachodzących w rolnictwie. Poprzez kierowanie pożyczek do odpowiednich (zgodnie z kierunkami polityki rolnej) sektorów, grup producentów, regionów, czy poszczególnych preferowanych kierunków rozwoju bank wpływa na alokację środków kredytowych, dając swoim kredytobiorcom większe możliwości rozwoju, większe możliwości reprodukcji rozszerzonej.

„Strategicznym celem polityki gospodarczej w dziedzinie rolnictwa w Polsce jest przekształcenie drobnotowarowej gospodarki chłopskiej w nowoczesną, socjalistyczną o wysokiej produktywności i wysokiej wydajności pracy”¹. Owo przekształcenie rolnictwa drobnotowarowego oznacza

¹ Problemy społeczno-technicznej rekonstrukcji rolnictwa w Polsce, W: Przemiany społeczne w rolnictwie a rekonstrukcja. Dodatek do nr 2-3/1974 Zagadnienia Ekonomiki Rolnej.

budowę nowego ustroju na wsi, zmianę stosunków produkcji. Realizacja tego celu zależy będzie wprost od szybkości transformacji sektora drobnotowarowego. Nie jest zadaniem niniejszego artykułu omawianie przyszłej, docelowej struktury rolnictwa i poszczególnych etapów w tej przebudowie. Ale u podstaw dalszych rozważań leży teza, iż każde przedsięwzięcie zmierzające zarówno do oddziaływania na drobnotowarową gospodarke chłopską, jak na rolnictwo uspołecznione powinno mieć na uwadze przyszły kształt rolnictwa, więcej — powinno być jemu podporządkowane.

Omawiając znaczenie kredytu w rozwoju rolnictwa, ekonomiści akcentują jego udział bądź to w finansowaniu inwestycji, bądź w finansowaniu bezpośrednich nakładów na produkcję. I słusznie. Siłą napędową przyszłych przemian społeczno-ekonomicznych w rolnictwie powinna być zmiana poziomu sił wytwórczych — ich gwałtowny rozwój; polega on między innymi na stworzeniu silnej bazy materialno-wytwórczej. Kredyt zatem powinien mieć swój udział we właściwym — z punktu widzenia docelowej (przyszłej) struktury rolnictwa — kształtowaniu owej silnej bazy wytwórczej.

Jak — w świetle dotychczasowych rozważań — należy scharakteryzować związek kredytu z kształtowaniem bazy materialno-wytwórczej w rolnictwie? Czy dotychczasowe, zachodzące procesy zapewniają realizację przebudowy rolnictwa?

Podstawowym elementem bazy wytwórczej rolnictwa jest ziemia. Od roku 1960 do 1977 powierzchnia użytków rolnych zmalała o 1,5%, zaś gruntów ornych — o 7,7%. I chociaż na przestrzeni tego okresu systematycznie zwiększa się powierzchnia użytkowana przez sektor uspołeczniony (w latach 1960-1977 powierzchnia użytków rolnych wzrosła o 67,3%, zaś gruntów ornych o 57,4%), w niczym nie umniejsza to spadkowej tendencji zasobów ziemi użytkowanej rolniczo w Polsce.

Sektor drobnotowarowy w tym samym czasie zmniejszył powierzchnię użytków rolnych o 12,8%, zaś gruntów ornych o 17,6%. Zmniejszenie zasobów ziemi użytkowanej rolniczo związane jest z przekazywaniem jej na cele nierolnicze, natomiast spadek zasobów ziemi w gospodarstwach indywidualnych związany jest z przesunięciem między podmiotami (sektorami) własności i użytkowania. O ile pierwszy proces (tj. przekazywanie ziemi na cele nierolnicze) jest obiektywnie konieczny i możliwości wpływu czynników tkwiących w samym rolnictwie na jego kształtowanie są znikome, o tyle drugi (tj. zmiany w strukturze własności) wynika przede wszystkim z warunków i czynników wywodzących się z sytuacji ekonomicznej rolnictwa oraz z takiego ustawienia instrumentów polityki rolnej, które nakierowane są na przyspieszenie procesu przemian we własności ziemi.

Z punktu widzenia realizacji celów polityki rolnej dwa podstawowe procesy zachodzące w strukturze władania ziemią i jej użytkowania mają zasadnicze znaczenie. Są to:

a) przechodzenie ziemi we władanie i użytkowanie sektora uspołecznionego;

b) zmiany w strukturze agrarnej gospodarstw indywidualnych, polegające bądź na zwiększeniu obszaru w gospodarstwach większych, bądź na przejmowaniu czy zakładaniu gospodarstw silnych ekonomicznie przez młodych rolników.

Te dwa wymienione procesy będą miały zasadnicze znaczenie w dalszym kształtowaniu podstawowego elementu bazy wytwórczej w rolnictwie, jakim jest ziemia. Jaki związek z wymienionymi procesami ma kredyt?

Teoretycznie sam fakt przyznania i udzielenia kredytów (przede wszystkim inwestycyjnych) na dogodnych warunkach na cele związane z przejęciem gruntów, z dokupnem i zagospodarowaniem nowych warsztatów produkcyjnych wskazuje, iż polityka kredytowa preferuje ten kierunek rozwoju. Zatem niewątpliwie kredyt wspiera te wszystkie poczynania, które mają na celu wzmoczenie stopnia uspołecznienia ziemi lub które w efekcie przynoszą wzrost powierzchni gospodarstwa.

W roku 1960 gospodarstwa państwowe użytkowały 11,9% powierzchni użytków rolnych, spółdzielnie produkcyjne — 1,2%, pozostałą część, tj. ok. 87% użytkowała gospodarka nieuspołeczniiona. W roku 1970 odpowiednie proporcje wynosiły: 15,4%, 1,3 i 83%, przy czym użytkujące ziemię kółka rolnicze w 1970 r. zajmowały 0,5%; w roku 1977 gospodarka nieuspołeczniiona użytkowała 77,2% ogólnej powierzchni użytków rolnych, poszczególne zaś formy własności w sektorze uspołecznionym odpowiednio: 18,1%, 2,5 i 2,2%².

Obrót ziemią między poszczególnymi sektorami, odbywa się niemal wyłącznie za pośrednictwem PFZ. Do innych źródeł obrotu należy między innymi bezpośredni przepływ ziemi między sektorem drobnotowarowym a uspołecznionymi jednostkami produkcyjnymi w rolnictwie w formie:

a) przejmowania gospodarstw za rentę lub spłaty pieniężne;

b) wnoszenia wkładów gruntowych do RSP w ramach udziału członkowskiego;

c) użytkowania ziemi przez RSP i SKR za skumulowaną rentę gruntową;

d) bezpośredniego wykupu ziemi przez RSP, SKR i PPGR³. Mają

² Rocznik Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. GUS 1978, s. 85.

³ T. Wyszomirski: System finansowy w polskim rolnictwie. PWRiL, Warszawa 1978.

one jednakże marginesowe znaczenie, i to, co stanowi o realizacji polityki gruntowej przez sektory obrazowane jest w zasadzie w zmianach PFZ — w jego rozdysponowaniu.

Ilość przekazywanej ziemi z PFZ w trwałe użytkowanie jednostek uspołecznionych produkcji rolnej waha się w latach 1960-1977 w przedziale 37-73%⁴ ogólnej powierzchni gruntów PFZ rozdysponowanej w trwałe użytkowanie. Zatem w miarę upływu czasu coraz większa część państwowych zasobów ziemi przekazywana jest sektorowi uspołecznionemu.

Jednostki uspołecznione (PPGR, RSP, SKR) dostają pomoc finansową na przejęcie i zagospodarowanie gruntów. Owa pomoc finansowa występuje głównie w formie dotacji lub umorzeń kredytowych. Pierwsza forma powoduje bezpośrednio finansowanie gospodarki uspołecznionej przez budżet, druga — pośrednie. W miarę upływu czasu pomoc państwa dla gospodarki uspołecznionej na przejęcie ziemi rozszerza się pionowo i poziomo. Pionowe rozszerzenie zakresu dotacji polega na obejmowaniu nimi coraz większej liczby podmiotów gospodarujących. Na przykład w 1976 r. dotacjami na przejęcie gruntów PFZ i ich zagospodarowanie objęto RSP i SKR. Poziome zwiększenie zakresu dotacji oznacza, że temu samemu podmiotowi gospodarującemu przysługują dodatkowe prawa do korzystania z bezpośredniej pomocy finansowej realizowanej przez budżet. Taka reforma nastąpiła od roku 1975.

Ogółem pomoc finansową państwa dla gospodarki uspołecznionej na zagospodarowanie gruntów przedstawia tabela 1.

Tabela 1

Obciążenie budżetu z tytułu dotacji i umorzeń kredytów udzielonych rolniczym jednostkom gospodarki uspołecznionej na zagospodarowanie gruntów w mln zł

Wyszczególnienie	Lata					
	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77
			rok gospodarczy			
PPGR	353	399	368	2174	4269	5285
			rok kalendarzowy			
RSP	171	441	1175	694	770	3009
Organizacje gospodar- cze KR	12	19	160	288	1340	5763

Źródło: T. Wyszomirski, op. cit. s. 73.

W pięcioleciu 1971-1976 wystąpił we wszystkich sektorach dynamiczny wzrost dotacji bezpośrednich i pośrednich. Jaką rolę na tle omówionej sytuacji finansowej może pełnić kredyt? Wydaje się, że w przypadku

⁴ Rocznik Rolnictwa, op. cit., s. 88.

sektora uspołecznionego kredyt ma, zarówno w źródłach finansowania jak i aktywnego oddziaływania, rolę drugoplanową. Pierwszoplanowa zaś rola przypada dotacjom i to w obydwu płaszczyznach oddziaływania:

a) jako dominujące źródło finansowania przedsięwzięć związanych z przejęciem i zagospodarowaniem gruntów;

b) jako instrument polityki rolnej oddziałujący na proces wzrostu obszaru w gospodarstwach uspołecznionych.

Wynika to z treści tej kategorii ekonomicznej oraz z jej rozwoju w systemie finansowania rolnictwa.

Kredyt nie może konkurować z dotacją, nie tylko dlatego, że jest zwrotny, oprocentowany, materialnie zabezpieczony, lecz także dlatego, że realizacja pożyczek bankowych odbywa się przy ścisłej kontroli banku. Zmiany w systemie finansowym, postulujące wzrost roli kredytu w intencji swojej były i są bardzo słuszne. Jednakże decyzja o rozszerzeniu roli kredytu przez fakt większego procentowo jego udziału w finansowaniu przedsięwzięć inwestycyjnych nie jest jeszcze równoznaczna ze wzrostem faktycznego znaczenia i oddziaływania tym instrumentem polityki rolnej. System dotacji winien być tak skonstruowany, aby dotacja stanowiła nie instrument inicjujący decyzje o rozszerzeniu powierzchni gospodarstwa, lecz instrument łagodzący okres zamrożenia środków potrzebnych na doprowadzenie ziemi do pełnej zdolności produkcyjnej po zmianie właściciela. Wydaje się, iż należy modyfikować system dotacji pod kątem ograniczenia wielorakości celów dotowania jednego przedsięwzięcia, a także ograniczenia „rozrzutności” gospodarowania bezpośrednimi środkami z budżetu.

Pewnym rozwiązaniem, czy polepszeniem sytuacji w zakresie podniesienia roli kredytu jest możliwość umorzenia zaciągniętych na cele związane z przejęciem i zagospodarowaniem ziemi pożyczek. Umorzenie to jest ściśle związane od roku 1977 z efektywnością i jakością gospodarowania pożyczonymi środkami; więcej — wyłącznie efektywność jest warunkiem umorzenia kredytów.

Przy obecnym systemie dotacji w gospodarce uspołecznionej kredyt nie może pełnić innej roli niż drugoplanową w sensie źródła finansowania przedsięwzięcia związanych z przejmowaniem i zagospodarowaniem nowych gruntów⁵.

Zupełnie odmiennie wygląda problem roli kredytu w przejmowaniu i zagospodarowywaniu nowych gruntów przez gospodarstwa drobnotowarowe. Obecny system pożyczek dla rolnictwa indywidualnego przewiduje

⁵ Krytyczne uwagi na temat dotacji dla gospodarki uspołecznionej znajdzie Czytelnik w: A. Łoś: Kierunki doskonalenia systemu ekonomiczno-finansowego w rolnictwie. Ref. niepubl. 1979; T. Wyszomirski: op. cit.; L. Wiśniewski: Rozwój pgr w latach 1975-1977. Ref. niepubl.

możliwość udzielenia kredytów na zakup nieruchomości od osób fizycznych i zagospodarowanie tych gruntów bądź to w przypadku zakupu nowego gospodarstwa, bądź w przypadku jego powiększenia. Rolnikom przysługuje zarówno kredyt w przypadku zagospodarowania gruntów za pośrednictwem PFZ jak i w obrocie prywatnym. Kredyty te są nisko oprocentowane (1-2%) o długim okresie spłat (30-20 lat) i okresie karencji (5-3 lata). Górna granica finansowania powyższych przedsięwzięć została ostatnio podwyższona i od 1975 r. wynosi 90% kosztów nabywanej całej nieruchomości (jako nowego gospodarstwa), 75% kosztów zaś w przypadku jego powiększenia.

Wypłaty kredytów na zakup nieruchomości rolnych w obrocie prywatnym przedstawia tabela 2.

W ciągu całego analizowanego okresu wzrasta wypłata przeciętnej pożyczki związanej z zakupem nieruchomości, wzrasta ponadto udział wypłat tych kredytów w kredytach inwestycyjnych ogółem wypłacanych gospodarce indywidualnej. Dzieje się tak nawet w przypadku, gdy spadła ogólna wysokość wypłat na ten cel. Oznacza to, że w niekorzystnych dla rolnictwa latach 1974-1976 rolnicy w większym stopniu ograniczyli realizację innych celów inwestycyjnych. Bardziej szczegółowa analiza tych danych wskazuje ponadto, że spośród wszystkich grup producentów drobnotowarowych gospodarstwa indywidualne poza zespołami i gospodarstwami specjalistycznymi zwiększały jeszcze w większym stopniu wypłaty kredytów na finansowanie przedsięwzięć związanych z nabyciem lub powiększeniem gospodarstwa.

W przypadku gospodarstw indywidualnych kredyt staje się głównym źródłem finansowania nie tylko samego zakupu gruntów, lecz także ich zagospodarowania. Bank bowiem przyznaje kredyty na wyposażenie i modernizację gospodarstw. Dogodność owych pożyczek polega na tym, że obejmują kompleksowo wszystkie nakłady inwestycyjne, także i na produkcję bieżącą dla pierwszego cyklu produkcyjnego. W takim przypadku rola kredytu jest zasadnicza. „... Kontrola BGŻ przeprowadzona wśród tej grupy kredytobiorców wykazuje, że przejęta ziemia jest na ogół bardzo szybko i właściwie zagospodarowywana⁶. Bezpośredni producent—rolnik osobiście materialnie zainteresowany jest w szybkim doprowadzeniu gruntów do pełnej zdolności produkcyjnej, a następnie wypracowania takiego dochodu, który po spłaceniu należności bankowi (rata wraz z odsetkami) da mu niezbędny poziom konsumpcji i akumulacji.

Jak poprzednio zostało stwierdzone, dalsze kształtowanie bazy materialnej w rolnictwie winno być podporządkowane naczelnemu celowi, jakim jest przebudowa ustroju rolnego; w tym — konkretnie — powin-

⁶ T. Wyszomirski. op. cit. s. 77.

Tabela 2

Wyплаты кредитов на закуп недвижимости ролных в оброце prywatnym в годах 1971-1978

Wyszczególnienie	Lata							
	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Wyплаты в млн zł	22,2	247,6	465,7	485,3	475,3	510,9	838,8	1068,0
Liczba pożyczkobiorców	721	5771	5277	4906	4660	4368	6296	.
Przeciętna pożyczka в тыс. zł	31,01	42,9	88,2	98,9	102,0	117,0	133,8	.
Udział wypłat в кредитach inwestycyj- nych ogółem в %	0,3	2,9	4,9	5,2	5,8	6,6	7,6	8,6
Udział wypłat в кредитach inwestycyj- nych без zespolów i gospodarstw spe- cjalistycznych	0,3	2,9	5,1	5,6	6,4	7,8	10,8	14,9

Źródło. T. Wyszomirski op. cit., i obliczenia własne.

no być podporządkowane przyszłemu kształtowi rolnictwa. Dotyczy to zwłaszcza gospodarki drobnotowarowej. Obecne bowiem przemiany w gospodarce społecznej, polegające na konstruowaniu silnej bazy wytwórczej z powodzeniem będą służyły przyszłemu rolnictwu. Chodzi jednakże o to, aby dokonujące się procesy inwestycyjne wspierane polityką państwa zapewniały zarówno realizację celów bieżących (maksymalny wzrost produkcji, poprawa sytuacji materialnej wsi) jak i przyszłych (zmiana stosunków produkcji na wsi).

Kredyt w tych poczynaniach odgrywa i odgrywać będzie rolę niepoślednią. Szczególnego znaczenia nabiera ten instrument w oddziaływaniu na gospodarke chłopską, a więc tam, gdzie inwestycja i decyzje inwestycyjne należą do bezpośrednich wytwórców. Nie jest tak w gospodarstwach państwowych, gdzie ze względu na strukturę organizacyjną występuje pewne oddalenie na drodze: bezpośredni producent — potrzeby inwestycyjne — decyzje inwestycyjne. Dlatego też, a także ze względu na system finansowy obowiązujący w tych jednostkach gospodarczych uważa się, że rola kredytu jest nieco inna i ograniczona w stosunku do tej, jaką pełni kredyt w gospodarce chłopskiej. Z tych też względów dalsza część artykułów traktująca o roli kredytu w kształtowaniu bazy materialnej w rolnictwie ograniczy rozważania do gospodarki chłopskiej, w której kredyt pełni faktycznie aktywną i coraz większą rolę.

Najbardziej liberalny⁷ system kredytowania obowiązuje w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych. Rolnicze spółdzielnie mogą korzystać z kredytów na wszystkie nakłady związane z działalnością statutową. Jedną umową kredytową objęte są zarówno kredyty inwestycyjne jak i obrotowe. Dlatego też w strukturze wypłat kredytów nie wyszczególnia się pojedynczych celów. Cele te wyszczególnia się w strukturze nakładów. Pośrednio zatem, przy założeniu, że udział kredytu w finansowaniu poszczególnych przedsięwzięć jest jednakowy, można wyliczyć strukturę wypłat kredytów inwestycyjnych. W tabeli 3 przedstawiono taką strukturę za lata 1971-1980.

Dominujący udział mają nakłady na roboty budowlano-montażowe; drugą pozycję stanowią zakupy maszyn i urządzeń. I choć udział nakładów na roboty budowlano-montażowe jest zmienny w latach 1971-1978, można od roku 1975 zauważyć tendencję spadkową tego wskaźnika. Nie jest natomiast ów spadek rekompensowany wzrostem udziału nakładów na zakup maszyn i urządzeń. Jeśli wymienionym tendencjom odpowiadają tendencje w kredytowaniu, to nasuwają się następujące wnioski:

— dynamicznie rosną wypłaty kredytów inwestycyjnych (41,2% rocznie);

⁷ T. Wyszomirski: op. cit. s. 167.

Tabela 3

Struktura zrealizowanych nakładów inwestycyjnych RSP w %

Wyszczególnienie	Lata							
	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Ogółem	100	100	100	100	100	100	100	100
Roboty budowlano-montażowe	60,8	59,4	60,7	63,4	65,4	62,4	61,1	—
Zakupy maszyn i urządzeń	22,6	26,1	25,4	24,7	23,6	29,3	26,8	—
Pozostałe nakłady	—	—	3,9	4,0	4,5	2,8	2,3	—
Kapitałne remonty	16,6	14,5	10,0	7,9	6,5	5,5	9,8	—

Źródło. Obliczenia własne na podstawie danych BGZ.

— kredyt służy głównie finansowaniu robót budowlano-montażowych (ponad 60% wypłat);

— rosną wyłaty na finansowanie mechanizacji, co wynika z szybkiego tempa wzrostu nakładów inwestycyjnych na ten cel w stosunku do innych (39% tempo nakładów inwestycyjnych na zakup maszyn i urządzeń; 36,5% — na roboty budowlano-montażowe, 36,4% nakładów ogółem).

Udział kredytu w finansowaniu nakładów inwestycyjnych jest zmienny, jednakże od roku 1976 przekroczył 80%. Oznacza to, że kredyty w znakomitej większości finansują rozwój reprodukcji rozszerzonej w gospodarstwach spółdzielczych.

Zupełnie odmienne zjawiska w procesie kredytowania bazy materialno-wytwórczej i nakładów na nie zachodzą w jednostkach zrzeszonych w CZKR. Po pierwsze — występują niekorzystne zjawiska, polegające na tym, że w latach 1971-1978 następuje silny i systematyczny wzrost nakładów na roboty budowlano-montażowe z 21,9 do 47,3% w strukturze nakładów (średnio o 27,4% rocznie). Jednocześnie ten wzrost udziału nakładów na roboty budowlano-montażowe dokonuje się kosztem zakupu maszyn i urządzeń. Udział zrealizowanych nakładów na ten cel w strukturze nakładów ogółem spadł z 71,9% w 1971 r. do 50,9% w 1978. Jest to zjawisko wręcz niebezpieczne, zważywszy na to, iż badana zbiorowość obejmuje jednostki służące obsłudze rolnictwa indywidualnego.

Kredyt ma wzrastający udział w finansowaniu nakładów inwestycyjnych w jednostkach zrzeszonych w CZKR z 0,8% w roku 1971 do ponad 65% w 1978. A zatem stopień pokrycia kredytem możliwości reprodukcji rozszerzonej jest coraz większy. Oznacza to, że jednostki produkcyjne KR są w stanie zwiększać poziom nakładów w większości dzięki kredytowi.

Udzielenie kredytów jednostkom uspołecznionym wiąże się nierozdzielnie z umowieniami tych pożyczek. Oznacza to, że czasowe finansowa-

nie rozwoju reprodukcji rozszerzonej w tych jednostkach, wynikające z kredytowania, tylko w nieznacznej części ma lub będzie miało charakter czasowy. Duża bowiem część kredytów dla wymienionych jednostek podlega umorzeniu. W RSP wysokość umorzeń kredytowych w roku 1978 wynosiła 11,6% ich wypłat; 35,7% spłat i rosła w tempie 54,8% rocznie. W jednostkach zrzeszonych w CZKR odpowiednie wielkości wyniosły: 4,2, 9,6 i 56%. Pokażna zatem część kredytów zamienia się w dotacje, co jest równoznaczne z pośrednim obciążeniem budżetu w finansowaniu bazy materialnej uspołecznionych jednostek produkcji rolnej.

Jak przedstawia się z tego punktu widzenia sytuacja w kredytowaniu gospodarstw indywidualnych? Udział kredytów inwestycyjnych na cele produkcyjne jest w latach 1971-1978 zmienny i zależny od sytuacji produkcyjno-dochodowej rolnictwa. W latach 1970-1973 wzrósł z 65,1 do 75,1, w latach 1977-1978 — po uprzednim spadku w latach 1974-1976 — wzrósł do ponad 84%. W całej zbiorowości gospodarstw indywidualnych najbardziej produkcyjny charakter mają kredyty zaciągane przez zespoły produkcyjne, następnie przez gospodarstwa specjalistyczne.

W strukturze wypłat kredytów na cele produkcyjne notuje się w całym okresie 1971-1978 wzrost wypłat pożyczek na budownictwo inwentarskie. Tendencja ta wystąpiła głównie w gospodarstwach specjalistycznych oraz w pozostałych gospodarstwach — poza zespołami produkcyjnymi. Producenci zwiększyli prawie dwukrotnie chłonność kredytową na ten cel. Wynika z tego, że — jeśli kredyt jest zwierciadłem rzeczywistych tendencji inwestycyjnych — niekorzystne warunki w latach 1975-1976 w mniejszym stopniu dotyczyły budownictwa inwentarskiego niż innych kierunków inwestowania. W typowych gospodarstwach drobnotowarowych odbyło się to kosztem spadku udziału wypłat kredytów na remonty oraz maszyny i urządzenia do produkcji rolnej.

Podstawowe kierunki wypłat kredytów inwestycyjnych przedstawiono w tabelach 4, 5, 6. W latach 1970-1978 otwarty został preferencyjny kredyt dla zespołów rolników indywidualnych i gospodarstw specjalistycznych, które to formy gospodarowania dynamicznie zwiększają chłonność na kredyt, głównie przeznaczone — jak wspomniano — na remonty i budownictwo obiektów produkcyjnych. Wobec niekorzystnych lat 1974-1976 rolnictwo indywidualne nie zareagowało w takim stopniu na zmniejszenie inwestycji w budownictwo inwentarskie, jak w innych porządkach, bądź jak to miało miejsce w przypadku zespołów rolników indywidualnych. W całym tym trudnym dla rolnictwa okresie polityka władz skupiona była na oddziaływaniu na wzrost poglobia zwierząt gospodarskich. Zatem sytuacja, w której nie maleje udział wypłat kredytów na cele związane z budownictwem inwentarskim świadczy o tym, iż indywidualni producenci właściwie zareagowali na bodźce i instrumenty

Tabela 4

Struktura wypłat kredytów inwestycyjnych dla całej gospodarki indywidualnej w %

Wyszczególnienie	Lata									
	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	
Kredyty inwestycyjne ogółem	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Budownictwo i remonty obiektów produkcyjnych	53,5	50,6	52,8	55,4	52,4	50,1	51,4	65,9	70,1	
inwentarskie	19,7	18,6	21,4	21,7	23,3	25,7	29,0	38,1	41,9	
fermy jajczarsko-drobiarskie	0,6	0,6	1,4	3,0	4,7	6,2	8,9	13,6	16,2	
szklarnie, cieplarnie	1,4	1,6	1,7	2,1	2,5	4,3	—	3,3	3,6	
pozostałe gospodarcze	11,2	10,6	9,7	11,2	7,2	6,6	6,2	2,8	2,8	
remonty	2,1	19,1	18,5	17,4	14,6	7,3	7,2	8,1	5,6	
Budownictwo i remonty obiektów mieszkaniowych	35,0	35,0	28,9	27,5	24,9	28,3	29,6	17,6	15,3	
Zakup maszyn rolniczych	1,2	1,5	0,3	6,9	12,7	11,1	5,3	4,5	2,1	
Zakup nieruchomości od osób fizycznych	—	0,3	2,9	4,9	5,2	5,8	6,6	7,6	8,6	
Pozostałe cele*	10,3	12,6	15,4	5,3	4,8	4,7	7,1	4,4	3,9	

* W celach pozostałych w latach 1970-1972 mieszczą się kredyty na produkcję zwierzęcą, a w latach 1973-1975 -- kredyt kompleksowy.
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BGZ.

Tabela 5

Struktura wypłat kredytów inwestycyjnych dla zespołów rolników indywidualnych i dla gospodarstw specjalistycznych w latach 1973—1978 w %

Wyszczególnienie*	Kredyty inwestycyjne dla zespołów rolników						Kredyty inwestycyjne dla gospodarstw specjalistycznych		
	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1976	1977	1978
Kredyty inwestycyjne ogółem	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Budownictwo i remonty obiektów produkcyjnych	80,5	80,8	82,0	84,2	91,7	93,7	84,6	91,4	90,0
budownictwo inwentarskie	33,2	.	33,5	25,9	.	23,6	38,2	.	62,1
...									
Zakupy maszyn i urządzeń	14,2	14,0	12,8	10,3	6,6	4,4	3,3	2,2	1,7
...									

* W strukturze podano tylko niektóre znaczące pozycje.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BGZ.

Tabela 6

Struktura wypłat kredytów inwestycyjnych dla pozostałych gospodarstw indywidualnych w %

Wyszczególnienie*	Lata									
	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	
Kredyty inwestycyjne ogółem	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
Budownictwo i remonty obiektów produkcyjnych	53,5	50,6	52,8	54,8	50,7	47,1	44,7	54,0	51,9	
Zakup nieruchomości od osób fizycznych	—	0,3	2,9	5,1	5,6	6,4	7,8	10,8	14,9	
Budownictwo inwentarskie w kredytach inwestycyjnych ogółem	19,7	.	.	21,4	.	25,0	27,9	.	35,6	

* Jak w tab. 5.

Źródło. Dane BGZ i obliczenia własne.

polityki rolnej, zmierzające do zwiększenia stanu zwierząt gospodarskich. Niewątpliwie takim instrumentem był kredyt i to nie tylko inwestycyjny.

Dane zamieszczone w tabelach 4, 5, 6 wskazują, że udział kredytów na zakup maszyn i urządzeń do produkcji rolnej jest niepokojąco niski i nadal malejący. Wydaje się, że jest to spowodowane wyłącznie niedostateczną podażą tych środków produkcji. Wzrastające bowiem w całym badanym okresie oszczędności rolników wskazują, iż sektor indywidualny dysponuje wzrastającym zasobem gotówki. Ceny maszyn i urządzeń,

choć wzrastają, jednak w większości przypadków są takie, że własne zasoby gotówki starczyłyby gospodarstwom indywidualnym na pokrycie znacznej części wydatków. Inwestycje tego typu, jak budownictwo, a z maszyn — ciągniki, snopowiązałki, kombajny przekraczają jednorazowe możliwości finansowe rolników. Dlatego w strukturze wypłat dominują kredyty na budownictwo, a wobec niedoborów na rynku maszyn i urządzeń mechanicznych wypłaty kredytów na ten ostatni cel maleją.

Kredyty zaciągane przez zespoły rolników są w całości, a w przypadku gospodarstw specjalistycznych — prawie w całości przeznaczane na cele produkcyjne.

Lata 1971-1973 charakteryzowały się silną dynamiką wypłat na cele związane z poszerzeniem potencjału wytwórczego w rolnictwie chłopskim. W 1974 i 1975 r. nastąpił spadek bezwzględny kwot wypłat w gospodarstwach drobnotowarowych, w RSP — w 1974 r. nastąpił dwukrotny wzrost wypłat na cele inwestycyjne w stosunku do roku 1973, zaś w 1975 r. kwota wypłat mniej więcej pozostała na poziomie roku 1974. Gwałtowny wzrost wypłat nastąpił w roku 1976 i 1977. W jednostkach podległych CZKR w całym okresie 1971-1978 następował dynamiczny wzrost wypłat kredytów inwestycyjnych. Ogółem w latach 1971-1978 wypłacono tym producentom 35 519 mln zł (RSP — 45 601 mln zł).

Ożywienie inwestycyjne, jakie nastąpiło po zmianach w polityce rolnej w 1976 roku (na mocy IV i VI Plenów KC PZPR) objawiło się między innymi dynamicznym wzrostem wypłat kredytów inwestycyjnych dla gospodarstw drobnotowarowych. Rozwój systemu kredytowania gospodarki chłopskiej szczególnie ulegał zmianom jakościowym od 1976 roku. Zmienione warunki wypłat niektórych kredytów, wprowadzenie możliwości umorzenia części pożyczki w zależności od efektów gospodarowania pożyczonymi środkami — wszystko to zmierza do aktywnego oddziaływania instrumentem kredytowym na realizację celów polityki rolnej.

Na tle szczegółowo omówionej sytuacji kredytowania niektórych elementów bazy materialnej w rolnictwie nasuwają się ogólniejsze wnioski. Związek kredytu z kształtowaniem tej bazy jest dość oczywisty. Po pierwsze — kredyt służy finansowaniu tej bazy i to — jak wykazały rozważania — w dość znacznym procencie. Jeśli bowiem przyjąć za reprezentatywne w kształtowaniu bazy materialno-wytwórczej nakłady inwestycyjne w wymienionych dalej jednostkach produkcyjnych, to według danych BGŻ — udział kredytów w finansowaniu inwestycji w 1977 r. w przypadku zespołów produkcyjnych wynosił 71,7⁰/₀ (w zależności od tego, czy były to zespoły, które zakończyły inwestycje, czy też w trakcie ich realizacji), zaś w gospodarstwach specjalistycznych — 64,0⁰/₀. Po drugie — kredyt coraz bardziej staje się aktywnym instrumentem wpływającym na decyzje produkcyjne rolników. Owa aktywność zawiera się z jed-

nej strony w preferencjach, udzielanych przez bank dla niektórych rodzajów kredytów w celu wywołania odpowiednich decyzji produkcyjno-inwestycyjnych rolników (są to zwykle kredyty na korzystniejszych warunkach); z drugiej zaś strony — aktywne oddziaływanie kredytu zawiera się w tym, iż mobilizuje on do celowego i efektywnego gospodarowania środkami, gdyż tylko pod takim warunkiem zaciągnięte na inwestycje kredyty mogą być umarzane zarówno w przypadku gospodarki chłopskiej, jak i rolnictwa uspołecznionego. Dyskusyjne mogą być jednakże obowiązujące stopy umorzenia w zależności od sektora własności w proporcji do osiągniętych przez owe sektory efektów. Nie jest to jednakże przedmiotem niniejszego artykułu.

W całym okresie po roku 1970 występuje tendencja do koncentracji wypłat kredytów w gospodarstwach większych obszarowo. Tendencja ta jest bardziej zauważalna w przypadku kredytów inwestycyjnych. Oznacza to, że proces powiększania majątku produkcyjnego w rolnictwie zachodzi szybciej i na większą skalę w gospodarstwach większych obszarowo. Dalej — w miarę przechodzenia do grup gospodarstw coraz większych rośnie udział kredytów o charakterze produkcyjnym. Jest to zjawisko korzystne zarówno z punktu widzenia realizacji obecnych jak i przyszłych celów polityki rolnej. Występuje jednak zjawisko, które hamuje tempo realizacji powyższych celów. Jak wykazują bowiem badania⁸, na podstawie dynamiki wypłat kredytów można sądzić, iż inwestycje prowadzone są głównie przez gospodarstwa większe, ale w przypadku zahamowania aktywności inwestycyjnej — silniej na niekorzystną sytuację reagują także gospodarstwa większe. Można by zatem złożyć taki postulat pod adresem polityki kredytowej, aby system kredytowania rolnictwa, zwłaszcza indywidualnego, pełnił jednocześnie rolę czynnika buforowego w aktywności i procesach inwestycyjnych. Zwłaszcza byłoby to korzystne dla gospodarstw większych.

Nie ulega wątpliwości, iż każdy proces inwestycyjny dokonujący się w gospodarstwach uspołecznionych służy przyszłemu rolnictwu. I dlatego gospodarka uspołeczniiona otrzymuje preferencje w kredytowaniu, nie tylko polegające na relatywnie większych sumach wypłat i pierwszeństwie w otrzymaniu pożyczek, lecz ponadto na korzystniejszych warunkach trwania pożyczki (dłuższy okres karencji, niższe oprocentowanie), jak również większych — co do stopy i sumy — umorzeń kredytów.

Finansowane przez kredyt przedsięwzięcia w gospodarstwach indywidualnych o tyle służą przyszłemu kształtowi rolnictwa, że preferują (w sensie alokacji środków) gospodarstwa większe obszarowo, a spośród form

⁸ M. Duczkowska-Piasecka: Rola kredytu w gospodarce indywidualnej. Maszynopis książki złożonej do LSW, s. 130.

produkcji — preferują zespoły i gospodarstwa specjalistyczne. Preferencje dotyczą zatem tej grupy lub tych grup producentów, o których przypuszcza się, iż będą nadal stanowić w przyszłym kształcie rolnictwa układ funkcjonujący w produkcji rolnej.

Należy sądzić, iż te zasadnicze, nakreślone wyżej związki kredytu z inwestycjami, a poprzez nie z bazą wytwórczą w rolnictwie — mogłyby być zarówno w sensie ilościowym (struktura wypłat, udział kredytu w finansowaniu poszczególnych składników), jak i jakościowym odmienne od obecnych, gdyby podaż środków inwestycyjnych na rynku była w widoczny sposób większa. Przy obecnym stanie zaopatrzenia, poziomie cen na środki produkcji i stanie oszczędności rolników — kredyt tylko w ograniczony sposób może oddziaływać na kształtowanie się tej bazy. Może mianowicie oddziaływać w ramach, które są utworzone przez — z jednej strony dodatkową podaż pieniądza na rynek, jaką stwarza kredyt (poza własnymi dochodami rolników), z drugiej — przez szczupły odpowiadający tej podaży asortyment dóbr i środków inwestycyjnych, jakie przeznacza się do dyspozycji rolnictwa nie tylko indywidualnego.

Малгожата Дучковска-Пясецка

РОЛЬ И ФУНКЦИИ КРЕДИТА В ОБРАЗОВАНИИ МАТЕРИАЛЬНО-ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ БАЗЫ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Резюме

Кредит является важным инструментом аграрной политики. Он реализует ее цели и задачи, не приводя к внутренним противоречиям. Основные цели аграрной политики это рост производства постепенное переустройство сельского хозяйства и повышение доходов сельского населения. Средством для реализации этих целей является создание в сельском хозяйстве сильной материально-производственной базы, особенно технической. Кредит ускоряет эти процессы путем:

- 1) повышающегося участия в финансировании отдельных факторов производственной базы,
- 2) стимулирования преобразований в формировании указанной базы в зависимости от производственного сектора, группы хозяйств, района.
- 3) воздействия на предпочтительные производственно-инвестиционные мероприятия.

Основное значение в производственной базе сельского хозяйства имеет земля как основной производственный фактор. Главные преобразования фактора земли основываются на трех процессах:

- потерях используемой сельским хозяйством площади в связи с ее предназначением на несельскохозяйственные цели,
- переходе земли из частного сектора во владение и использование общественного сектора,

— преобразованиях аграрной структуры.

Модернизация производственной базы включает м.пр. механизации сельского хозяйства, мелиорацию, электрификацию, современное строительство. Кредит благоприятствует этим процессам, участвует в финансировании указанных преобразований. Это участие и задачи кредита дифференцированы в зависимости от социально-экономического сектора. Принятые в обобществленном секторе финансовые системы, а особенно роль дотаций, приводят к тому, что кредит имеет большое значение в единоличном секторе сельского хозяйства.

Małgorzata Duczkowska-Piasecka

ROLE AND FUNCTIONS OF CREDIT IN THE FORMATION OF MATERIAL AND PRODUCTION BASE OF AGRICULTURE

Summary

The credit is an important instrument of the agrarian policy. It realizes aims and tasks of this policy, not leading to inner contradictions. Basic aims of the agrarian policy are: production growth, gradual reconstruction of agriculture and increase of rural population incomes. The realization mean of the above aims is the formation of a strong material and production base, mainly technical one, in agriculture. The credit accelerates the above processes through:

- 1) higher share in financing particular production base elements,
- 2) stimulation of transformations in the development of the above base depending on the production sector, group of farms and region,
- 3) affecting the preferred production and investment measures.

That is land, which is of a significant importance as a basic agricultural production factor. Main transformations of the factor of land comprise three processes:

- losses of the areas utilized by agriculture due to their designation for non-agricultural purposes,
- passage of land from private sector to the ownership of and utilization by socialized sector,
- agrarian structure transformations.

Modernization of the production base consists also in mechanization of agriculture, reclamation of lands, electrification, modern building engineering. The credit favours these processes and has its share in financing the transformations mentioned. This share and its importance differ depending on the socio-economic sector. Financial systems assumed in the socialized sector, and particularly the role of subsidies, make that the credit is of great importance for the private sector of agriculture.